Literature

GENUL (LITERAR/ DISCURSIV). PAGINI DE ISTORIE CONCEPTUALĂ (I)

(LITERARY/ DISCURSIVE) GENRE. PAGES OF CONCEPTUAL HISTORY (I)

Alina BUZATU
Universitatea „Ovidius" din Constanța/ Ovidius University of Constanța

e-mail: alina.buzatu@365.univ-ovidius.ro

Abstract: *My paper problematizes genre as an essential taxonomic tool not only for literature, but for the entire field of human discourse. The route of the conceptual semantization of genre is traced from the canonical definitions to contemporary methodological avatars, in an attempt to prove its versatility, its capacity to change and adapt.*
Keywords: genre; literary/ discursive; essentialism/ conditionalism; Mikhail Bakhtin; conceptual mapping; neurosciences.

Precum alte concepte fondatoare din câmpul științelor limbajului, *genul* a avut parte de o istorie bogată, cu evenimente de complinire semiotică din Antichitate până în prezent. Din pricina uzurii date de utilizările improprii, grăbite, limitate, există o serie de prejudecăți, precum: *genul* pare să fie legat doar de ideea de literatură; *genul* este un exponat de muzeu, o moștenire glorificată, însă caducă, o unealtă greu de utilizat asupra artefactelor discursive de azi. În mod neașteptat, antifragilitatea conceptului de gen, rezistența sa mai bine de douăzeci de secole, capacitatea de a se inventa în raport cu diferite episteme estetice i se țin împotrivă – deși aceste proprietăți ar trebui să devină descriptori ai unui nou cadru teoretic.

Schița reconstitutivă pe care o încerc este, ca orice istorie, o sinteză, supradeterminată subiectiv, din perspectiva unor angajamente metodologice personale, care ordonează teorii și idei care mi s-au părut relevante pentru mizele de cercetare. Demersul de față propune un joc dialogic între diferitele vârste ale conceptului de gen, aspirând să fie parte a unei istorii contemporane prin indexarea valorilor și mentalităților științifice în uz; ce interesează, din perspectiva acestui studiu este, de fapt, inteligibilitatea

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

conceptului, valoarea sa de instrument cognitiv pentru generațiile actuale și viitoare. Reperele acestui studiu sunt câteva întrebări, care delimitează momentele argumentației, într-o încercare de a elucida legăturile rizomatice, „împletirile" genului cu alte concepte emblematice ale științelor limbajului, precum literatură sau literaritate, ficțiune, text, discurs, artă, societate. Întrebările nu vor primi răspunsuri definitive, ci doar soluții „în variație liberă", convocând și simțul comun, înțelegerile cele mai simple, dar și problematizări cu un coeficient teoretic înalt, la intersecția științelor limbajului cu științele naturale, neuroștiințele, sociologia sau teoria informației.

De ce trebuie să deschidem un „șantier conceptual" al genului? Răspunsul, dintre cele care pot fi date, ține de confuzii, imprecizii, deturnări, ba chiar erori care parazitează devenirea conceptului de gen. Răspunsul a fost deja argumentat, în mod erudit și nuanțat, de Gérard Genette în *Ficțiune și dicțiune. Introducere în arhitext* (Genette, 1994: 9). Strălucitul teoretician literar demonstrează că teoria celor trei genuri fundamentale, atribuită Antichității, este, în fapt, relativ recentă, iar iluzia retrospectivă este întreținută chiar de spirite altfel foarte alerte și informate, precum: Wellek și Warren, Northrop Frye, Philippe Lejeune, Robert Scholes sau Hélène Cixous. Înțelegem, citindu-l pe Genette, cum nu doar clasicismul atribuia lui Aristotel maxime și reguli care nu existau, ci și că poeticile (pre)/ (post)romantice, care „au inventat" triada liric/ epic/ dramatic, proiectează asupra lui Platon și Aristotel, anulându-și propria contribuție, propria diferență.

Ce trebuie să lămurim înainte de a încerca să reconstituim o istorie a conceptului de gen? Se impune drept o evidență că orice abordare sistematică a conceptului de gen trebuie să expliciteze, pentru început, ce se înțelege prin concepte cu diferite „vârste", precum: literatură, literaritate, ficțiune, text, discurs ș.a. Însă deschiderea acestui șantier teoretic de o asemenea întindere ar cere o investiție mare de timp și efort, care ar duce la abandonarea oricărei alte munci. Astfel, dacă am alege să explicităm doar relația genului cu literatura, am vedea că taxinomiile de gen sunt doar una dintre problemele care le suscită literatura, printre altele cu egală relevanță, de la valorile specifice și realitatea heterocosmosului său, la responsabilitatea autorului și validitatea interpretărilor. Acesta este motivul pentru care Alastair Fowler precizează, în cartea sa fundamentală despre genuri, că literatura nu trebuie privită ca o clasă, ci ca un agregat, că nu interesează doar ceea ce operele literare au în comun, ci cum construiesc, împreună, obiectul cultural din care fac parte (Fowler, 1982: 3). Polemizând cu Northrop Frye - potrivit căruia literatura este o ordine de cuvinte -, Fowler stipulează că literatura este, de fapt, o ordine de opere. Dacă teritoriile literaturii sunt

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

cartografiate diferit de la o epocă la alta, rezultă că această ordine nu este instituită definitiv. Structura generică a literaturii este instabilă, genurile canonice, ale scriiturii unei epoci pot deveni periferice în epoca următoare; sau, chiar dacă un gen sau un subgen reușește să își păstreze relevanța, să își perpetueze prestigiul (cum e cazul romanului, de exemplu), schema sa de proceduri și tehnici constitutive, tipul de semnale pe care le dă cititorilor se schimbă de la o vârstă estetică la alta.

Tot astfel, dacă raportăm genul la termenul, mai recent, de literaritate – sau ceea ce face dintr-un fapt verbal oarecare o operă literară –, vedem că criteriul taxinomic devine modul în care *se face* ficțiunea. Genurile vor fi delimitate în raport cu modul în care înscenează iluzia (*make-believe*), prin care fac saltul în lumile posibilului, suspendând neîncrederea și orice interes în afara desfătării estetice. Precum literaritatea, și genul poate fi definit fie „esențialist", fie „condiționalist". În cheie esențialistă (care a dominat gândirea occidentală secole de-a rândul, în siajul *Poeticii* lui Aristotel), genul este parte a „setărilor" prin care se instituie o creație, parte a prescrierilor auctoriale. În termenii condiționalismului (adecvat mentalităților teoretice contemporane), genul este un diagnostic pus de comunitățile interpretative; așa cum literaritatea unui text nu este rezervată doar unor texte „cu aură", ci acordată oricărui text (discurs politic, scrisoare, memorii etc.) care provoacă o trăire estetică, chiar dacă acesta nu are niciun simptom de ficționalitate, regulile unui gen sunt instituite și pot fi recunoscute într-o varietate uimitoare de texte.

Este obligatoriu să lucrăm cu conceptul de gen? Nu trebuie să uităm și de resentimentari, de acei teoreticieni care detestă conceptul de gen, printre care îi găsim pe romantici și postromantici, dar și pe Croce, Blanchot, Derrida. Aceștia și alții au respins puterea constitutivă a genului, argumentând că textele literare își ating statutul nu prin respectarea unor reguli constitutive, ci, de fapt, prin transcenderea prescripțiilor și a constrângerilor asupra energiei textuale. Un secol mai târziu, după Schlegel, bunăoară, Benedetto Croce susține că orice încercare de clasificare a unei opere estetice în funcție de gen este o negare a adevăratei sale naturi, care se bazează pe intuiție, nu pe logică. Pentru Croce (Duff, 2000: 29), genurile sunt concepte logice și, ca atare, nu pot fi aplicate operelor literare, care rezistă clasificării și sunt nedeterminate. În același sens, genul este un concept demis și de Maurice Blanchot (Blanchot, 1980: 279): o carte refuză să „bifeze" o serie de rubrici, pentru că literatura este un domeniu transcendental care există în afara sau dincolo de capacitatea genului de a clasifica, clarifica sau de a structura textele. Un loc special în corul contestatarilor este ocupat de Jacques Derrida; nici acesta nu vede cu ochi buni autoritarismul coercitiv al conceptului de gen, care înseamnă limită, normare și interdicție; cu toate

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

acestea, Derrida observă că nu există text fără gen, însă există întotdeauna un gen și/ sau genuri: fiecare text participă la unul sau mai multe genuri, iar o astfel de participare nu se bazează niciodată pe apartenență (Duff, 2000: 219). În acest sens, Derrida păstrează ceea ce Blanchot recunoaște ca indeterminare a unui text, în timp ce prezintă această indeterminare ca rezultat dintr-o relație complexă între textele literare și genuri. Textele nu aparțin unui gen, ca într-o relație fiscală; textele participă la un gen sau, mai exact, la mai multe genuri simultan. „Participare", pentru Derrida, este un cuvânt-cheie, deoarece sugerează o performanță, un teatru al semnificanței, în care textul se produce „re-producând" un gen. Fiecare performanță textuală repetă, amestecă, întinde și potențial reconstituie genul/ genurile la care participă. Ca atare, pentru Derrida, genurile nu sunt categorii apriori care clasifică sau clarifică sau chiar structurează texte, ci mai degrabă sunt reconstituite în mod continuu prin performanța textuală, iar regulile de gen reprezintă markeri autotelici, prin care textul își probează capacitatea de a se „re-marca" (autoconștient, autospecular). Prin acte indirecte, chiar și pseudo-contestatarii conced să accepte că genul este o condiție prealabilă a performării/ performanței textuale.

Care este relevanța numelor de gen? Ce (mai) înseamnă gen literar și gen discursiv? Este schimbarea de determinant un alt regim teoretic? Conceptul de gen a consumat în timp multe energii teoretice, tulburând, așa cum precizează și Jean Marie Schaeffer (Schaeffer, 1989: 8), mai ales, specialiștii în literatură. În alte spații de artă, preocuparea pentru clasificările generice pare să fie scăzută, fără căutări obstinate ale diferențelor dintre, bunăoară, un peisaj și o natură moartă sau dintre o sonată și o simfonie. Cum toate sistemele de organizare generică sunt fundamentate pe similitudine, statutul logic al criteriilor de discriminare nu are de ce să fie mai complicat în literatură decât în alte forme artistice; este posibil să explicăm importanța acordată conceptului de gen literar prin prestigiul pe care îl are literatura în interiorul domeniului semiotic mult mai vast, al practicilor verbale, dar și prin dificultatea de a delimita un contur al acesteia. Știm de la Franco Moretti (și, înaintea lui, de la Georg Lukács), că, dacă o operă literară are de-a face cu societatea în mijlocul căreia a luat naștere, această legătură nu se materializează în conținutul său ori prin „mesajul" său ideologic, ci, mai ales, prin formă (Moretti, 2005: 7). Știm că literatura nu are o formulă chimică permanentă, ci își structurează definițiile diferit pentru fiecare epocă, în baza unor relații complexe dintre sistemul cognitiv al indivizilor, lume și limbaj. Prin urmare, precum orice concept, și genul își va modula sensurile în funcție de celelalte concepte cu care este așezat în sintagmă sau grupat în verticala unei paradigme - imaginea unui rizom este elocventă pentru acest joc al transformărilor, pentru că nu poți tăia o rădăcină fără a o afecta pe alta.

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

Literatura de specialitate dedicată problematicii în discuție numără sute de tomuri, mai vechi sau mai noi, care pot fi aranjate în mai multe feluri: le putem citi cronologic, urmărind filiații ideatice, le putem „lista" tematic, le putem sorta plecând de la metodologiile convocate. Cu o privire „de deasupra", capabilă să le cuprindă, putem spune însă că sunt câteva mari evenimente științifice pe care conceptul de gen le traversează și care îl obligă să se transforme. În zorii Antichității, evenimentul de referință a fost reprezentat de teoriile lui Aristotel, care s-au perpetuat în diferite travestiuri, secole întregi, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători să spună că istoria teoriilor despre gen se suprapune aristotelianismului. Un moment important este începutul de secol al XX-lea, în care, sub egida gândirii structuraliste de esență saussuriană, genul renunță la definițiile esențialiste și își apropriază definiții condiționaliste. Un alt eveniment important, cel care interesează în această reconstituire teoretică, se petrece la jumătatea secolului al XX-lea, când Mikhail Bahtin demonstrează că genul nu poate fi o categorie cauționată doar de literatură, ci este un bun comun al rostirii umane (Bahtin, 1984: 30). Azi, această idee – genul este miezul oricărei rostiri umane, acolo unde tipificarea se întâlnește cu limbajul și acțiunea – pare să se fie unanim acceptată, de aceea istoria conceptuală, pe care încercăm să o constituim, este secționată în două; vorbim de sistematizările „dinainte de Bahtin" și de teoriile „după Bahtin"; dacă prima perioadă este mult mai lungă și mai inteligibilă din perspectiva transformărilor metateoretice, perioada de după Bahtin este mult mai densă și mai diversă.

Teoria lui Mikhail Bahtin este o piatră de hotar nu doar prin substituția unui determinant („literar") cu un altul („discursiv"), adică nu doar prin extrapolarea unor legi de organizare într-un spațiu mult mai larg, ci o recodificare conceptuală în termenii altei logici științifice. Cum în prima jumătate a secolului al XX-lea, sub egida structuralismului saussurian, genul se raporta la conceptul nuclear de text (înțeles ca ansamblu de semne lingvistice, finit și structurat în baza unor principii de coeziune și coerență), cercetările asupra clasificărilor vizau, în linii mari, modul în care un gen era realizat într-un text (în cele mai multe cazuri, literar), adică modul în care procedee, strategii și tehnici reprezentative se constituiau drept manifestări textuale ale unui gen. Naratologia clasică, prin diferitele sale școli, a excelat în găsirea și interpretarea indicilor de identitate generică – poate și pentru că narativul are, spre deosebire de alte instanțieri textuale, un „randament" de gen mai ridicat. În pofida eficienței metodologice, structuralismul nu a putut elibera conceptul de gen de servituțile imanentismului: așa cum un text era văzut doar ca un artificiu lingvistic, desprins de autor, de referenții extratextuali, decupat din cadrele unei epoci și sesizat doar ca spectacol al propriei sale produceri de semnificație, tot astfel genul nu era judecat decât prin criterii intratextuale – ceea ce este contraintuitiv. Chiar și pentru un

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

nespecialist este evident că interacțiunile verbale dintre oameni trebuie judecate într-un context - fie acesta sociocultural, istoric, psihologic, mentalitar, științific etc. – și se raportează, prin urmare, la secvențe de gândire și comportament, roluri, relații și conținuturi specifice. Dacă vrem să comunicăm eficient, trebuie să știm ce vrem să spunem, în ce situație de comunicare ne aflăm și cum se procedează în acea anume situație, adică să cunoaștem practicile comunicative regularizate care garantează inteligibilitatea semiotică.

Mikhail Bahtin este primul cercetător care discută sistematic despre atribuțiile sociale ale genului, augmentând sensurile conceptului în vastul câmp al discursului uman. În studiul fundamental *Les genres du discours*, apărut în *Éstetique de la création verbale* (1984), Bahtin definește genul drept protocol care fondează și garantează identitatea oricărei producții discursive (chiar și a celor mai neconstrânse) și distinge între genurile primare, simple ale vorbirii comune și genurile secundare, complexe, decelabile, de cele mai multe ori în literatură. Reputatul teoretician rus arată că genurile primare, de găsit în vorbirea comună – de exemplu, tipare sociolingvistice ale salutului, despărțirii, felicitărilor, informațiilor despre sănătate etc. – sunt relativ libere, plastice și, mai ales, „discrete" - precum Monsieur Jourdain -, le putem utiliza fără a avea habar că există. Sunt, de altfel, atâția oameni care au o excelentă comandă a limbajului din aria de expertiză, care își pot comunica cu succes competențele profesionale, care pot scrie chiar un bun articol științific, dar sunt limitați în conversația socială, tocmai din pricina unei inabilități în raport cu repertoriul genurilor discursive. Stăpânirea protocoalelor și repertoriilor de gen, capacitatea de a le utiliza flexibil și creativ sunt parte a inteligenței sociale și interpersonale. Pe de altă parte, genurile secundare – fie cele literare sau cele științifice, ale comentariului etc. – sunt complexe, încifrate; în codificarea lor, acestea absorb și „reciclează" genurile primare, dar se distanțează de viață și se închid în propriii semnificanți. O scrisoare dintr-un roman diferă de o scrisoare din viața reală, sub aspectul comportamentului de gen: în prima formă epistolară, procedurile au o miză estetică, constituind un eveniment de discurs care își produce propriul referent. Prin urmare, genurile literaturii sunt secundare în raport cu genurile discursului, dar aceasta nu conduce la ideea că par printr-o simplă operație de derivare a proprietăților. Față de limbajul comun, literatura (sau, altfel spus, ce alege fiecare epocă să numească literatură) este învestită cu un statut semiosimbolic diferit, iar genul literar este parte a ceremonialului de învestire.

Cum trebuie să înțelegem, citind ideile lui Bahtin în doar în substanța lor? În primul rând, nu trebuie să credem că, despărțind genurile literare de cele discursive, vom lucra cu o teorie a elitelor, consacrată istoric, specializată - în cazul sistemelor de gen în literatură – și cu o teorie

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

simplificată, domesticită, pentru uzul oricărui vorbitor. Dacă există o oarecare „îmblânzire" a conceptului de gen în raport cu întregul spațiu al discursului este pentru că procedurile de gen discursiv par să parvină „natural" intuiției comune, în timp ce categorizarea textului literar cere exerciții sistematice, experiență, judecată de valoare etc.

Relevant să reținem este că, în tradiția teoretică inaugurată de Mikhail Bahtin, genurile nu sunt doar instrucțiuni discursive, ci reguli complexe, de urmărit în variațiile și posibilitățile lor de manifestare, în contexte sociodiscursive particulare, în raport cu intențiile, competențele vorbitorilor, manifestate în orizonturi de viață și de cunoaștere diferite. În ambele cazuri (literatură/ discurs), genurile fac mai mult decât să sorteze și să clasifice evenimentele de limbaj, adică nu sunt doar „etichete" și „recipiente"; genurile - și aceasta este una dintre cele mai importante idei puse în premisa demersului nostru - programează crearea de sensuri, fixând clauze de interpretare, construind așteptări, stabilind proceduri și conținuturi, moderând sensuri, condiționând formele de memorizare etc. Prerogativa normativității pe care genurile (literare) o dețineau, bunăoară, în clasicism, nu putea fi redusă, în secolele următoare, de simpla capacitate de a descrie fenomene de discurs: genurile joacă un rol esențial, în orice construcție de limbaj.

În aceeași idee, dacă - potrivit unei aserțiuni a pragmaticienilor - semnificația unui concept rezidă în interpretările sale (*meaning is use*), rezultă că teoriile despre gen presupun o dimensiune metateoretică, asimilată unei priviri „de deasupra" și care integrează presupoziții epistemologice formulate explicit, dar și o dimensiune infrateoretică, o cunoaștere „tacită", comună tuturor utilizatorilor de discurs. Din nou, jocul meta-/ - infracunoaștere de gen nu este decât o chestiune de tradiție. Lungul șir de categorizări ale genurilor literare dă vizibilitate dimensiunii metateoretice, dar nu înseamnă că cealaltă dimensiune lipsește: în toate epocile, tablele de reguli ale genurilor nu au fost scrise doar de elite, oficial, ci au internalizat formele disruptive, transgresarea normelor, modificările de gust, adică (ceea ce Umberto Eco numește) cunoaștere doxastică.

Prin urmare, sintagma „gen discursiv" indică o reorganizare conceptuală. Lecțiile (post)structuralismului au fost învățate. Autorul nu mai prescrie hegemonic regulile de gen. Genul nu mai este o categorie cauzală, pentru că logica operelor/ mesajelor verbale nu poate fi logica speciilor naturale: ființele naturale se reproduc natural, se nasc unele din altele, iar unitatea speciei este garantată de transmiterea genelor prin reproducere; în cazul textelor, acestea nu se reproduc – nu se înrudesc direct. Un text nu există decât grație unei cauzalități non-textuale, pentru că îl scrie un om; dacă obiectele naturale aparțin unei clase, este datorită unei cauzalități genetice care este internă, în timp ce, la obiectele artificiale, caracteristicile comune sunt din pricini externe, mai ales, dar nu exclusiv, în relație cu intențiile

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

umane; cum ar spune E.D. Hirsch, genul verbal/ discursiv nu are voință (*entelehie*) proprie. Această distincție gen vs. specimen a fost discutată de Tzvetan Todorov (Todorov, 1990): există o diferență calitativă atunci când se vorbește despre ființe naturale și operele spiritului; în primul caz, apariția unui nou exemplar nu modifică trăsăturile speciei, având în vedere că trăsăturile individului sunt în întregime deductibile din cele ale speciei; în schimb, în artă și știință, orice operă modifică ansamblul posibilelor, fiecare nouă apariție modifică specia. Rezultă că genul nu este o categorie cauzală care să explice existența și proprietățile unui text. De altfel, se știe că lumea operelor de artă este caracterizată de o îmbogățire retroactivă a entităților: când o operă inovatoare introduce un predicat artistic inovator, toate operele deja existente sunt afectate automat de predicatul opus; pentru a da un singur exemplu, nașterea artei abstracte a făcut ca figurativul artei tradiționale să devină o trăsătură pertinentă.

Care este valoarea conceptului de gen discursiv, după Bahtin? Transformările profunde ale științelor – și, cu precădere, ale științelor limbajului - în secolul al XX-lea – au afectat fundamental modul în care gândim un concept. În acest moment, disciplinele exersează împreună reflecția de tip *meta*-, multiplicând centrele de orientare științifică și, astfel, schimbând configurația epistemologiei. Prin urmare, un concept nu se mai poate defini doar în planul de referință al unei discipline, ci, intrinsec, trebuie să își reorganizeze trăsăturile inter/ multidisciplinar, să își probeze relevanța în alte constelații metodologice. Acest proces de reconceptualizare trebuie, la rândul său, interogat. Este suficientă o schimbare de determinant pentru asumarea altor sarcini epistemologice? Este această modificare o schimbare de logică teoretică? Devine această veche unealtă teoretică, genul, mai adecvată, mai potrivită, mai sofisticată?

Răspunsul afirmativ la întrebările de mai sus se întemeiază pe o înțelegere fundamentală: **genul nu este doar un simplu instrument de clasificare, ci de semnificație.** Cercetând etimologic, „gen" trimite și la *genus* (clasă de lucruri), dar și la *generare*; pe cale de consecință, genul este un instrument clasificator, o modalitate de sortare și organizare a tipurilor de texte și a altor obiecte culturale, dar și un model puternic, care are puterea de a schimba istoric formele de texte, semnificații și acțiuni sociale.

Dacă și literatura, și discursul pot fi considerate drept instituții, acestea își desfășoară activitatea în baza unor sisteme de norme și reglementări, a unor stipulări de ordin social, cultural, științific, logic, mentalitare etc. Chiar și în interiorul instituției numite Literatură, sistemele de gen au fost parte importantă a acestei baze legislative; în unele epoci, valoarea normativă a fost prevalentă, în altele s-au păstrat doar funcțiile descriptive. Or, extensia conceptului în marele câmp al discursului pune în

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

clar ideea că genul nu are doar funcție de clasificare, ci și alte funcții infinit mai complexe, cea mai importantă fiind cea de supracodificare, de adăugare a unui supliment de semne și sens. Semnalele, schemele și substanța unui gen anunță experiențele de discurs, le delimitează, diminuează efortul de atenție, asigură un *déjà-vu*, mediază înțelegerea și interpretarea.

Genurile nu comportă doar instrucțiuni de scriere sau vorbire, ci ne ajută să pricepem atât regulile vieții comunicative, cât și individualitatea fiecărui act enunțiativ. Altfel spus, genul presupune o turnare în formă – dar este vorba de o formă care se lasă modificată și utilizată, performată diferit, devenind expresia unui „stil de viață" și servind unor scopuri sociale.

Sunt genurile submulțimi semantice? Era de așteptat ca un concept cu un trecut atât de bogat să aibă numeroase subdiviziuni istorice sau tematice. Vorbim de genuri primare și genuri secundare, genuri teoretice și genuri istorice, subgenuri (Kibedi Varga), hipergenuri (Maingueneau), microgenuri (Molino), arhigenuri (Genette), câmpuri generice (Rastier), clase generice (Schaeffer) etc. Aceste denumiri sunt departe de a fi etichete inventate de critici și teoreticieni pentru a introduce principii de ordine în masa informă de documente literare sau pentru a da relief tiparelor abstracte de *literaritate*. Chiar dacă „etichetele" sunt schimbate în funcție de un punct de vedere sau altul, acestea nu sunt exterioare fenomenelor pe care le etichetează, ci fac parte dintr-o istorie teoretică complexă și trebuie explicate în raport cu epoci, circumstanțe, sisteme literare etc. De exemplu, în Evul Mediu, numele de gen „comedie" nu însemna în mod necesar o operă dramatică, ci se aplica unei creații ficționale cu final fericit - *Divina Comedie* a lui Dante este cel mai cunoscut „caz". În pofida caracterului *flou,* **numele de gen** este singurul soclu stabil, care se cere clădit mai bine, nu dărâmat.

Care sunt cele mai pertinente definiții actuale ale genului discursiv? Substituția unui determinant cu altul - „literar" cu „discursiv" - impune și o reorganizare a criteriilor pragmasemantice de definire. Prerogativele genului sunt sporite, acesta fiind un mediator în recunoașterea situațiilor de discurs, luarea de decizii, operarea cu judecăți critice etc. Profesionalizarea cunoașterii despre gen în sfera publică - de la genurile jurnalistice la cele juridice, de la practicile comunicative ale științelor matematice, genurile științificului, ale filosofiei la ritualizările discursive cotidiene, ne arată o lume legată prin cunoaștere și discurs, care are nevoie de reguli pentru chiar binele semiotic uman. Azi, genul gerează nu doar modul în care discursul uman este construit, ci și modul în care este interpretat, utilizat, exploatat în contexte culturale generale sau specifice – genul este o legătură între acțiunile individuale și contextele definite social.

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

În coordonatele discursului, genul capătă numeroase definiții, cu un coeficient metaforic diferit: cadre ale acțiunii sociale și principii de acțiune; standarde de limbaj, reglând expectațiile convenționale; specii biologice, familii și prototipuri; colonii (Bhatin, 2002), ecologii (Spinuzzi, 2003); lanțuri (Swales, 2004); repertorii (Devitt, 2004); seturi și sisteme (Bazerman, 1994); depozite (*repositories*) de cunoaștere, acțiuni comunicative tipificate, (instrucțiuni pentru interpretarea altor informații codate, instrumente euristice (Christensen, 2007). Premisele teoretice ale definițiilor de gen (discursiv) sunt sistematizate de Marielle Macé (Macé, 2004: 29-33): genurile sunt matrițe, atunci când li se dă sens prescriptiv; familii, când sunt înscrise într-o genealogie; membre sau organ al unui corp, în paradigma biologică; inventare, liste, cataloage, în modul enumerativ; tablouri, atunci când sunt denaturalizate pentru o funcție euristică; constelații, nebuloase, atunci când se dă seamă despre relațiile vizibile sau invizibile dintre genuri; cadre, atunci când accentul este pus pe statutul lor.

Dacă acreditățm sintagma gen discursiv, putem renunța la cea de gen literar? Aici, recurgem, din nou, la explicațiile lui Mikhail Bahtin, căci nimeni altul nu a explicat mai substanțial relațiile complexe dintre genurile literare și cele cotidiene, scrise și vorbite. Esteticianul rus a proiectat relațiile de gen sintagmatic și paradigmatic. Relațiile orizontale descriu natura dialogică a genurilor, întrucât utilizarea unui (sub)gen solicită, ca reacție de răspuns, utilizarea altui (sub)gen într-o sferă de comunicare dată (e.g. un apel al unei conferințe antrenează trimiterea unor propuneri, care vor primi mesaje de acceptare sau respingere). Relațiile verticale ordonează ceea ce Bahtin numește „genurile primare și secundare" - genurile primare se formează în comuniune de vorbire nemijlocită, ceea ce înseamnă că mențin o relație imediată cu realitatea „reală" și cu rostirea „reală" a altora; genurile secundare (de exemplu, romane, texte dramatice, genuri majore ale comentariului etc.) sunt complexe, pentru că absorb digeră genurile primare. Aceste genuri primare asumă modificări și funcții speciale când „intră" în genurile secundare: când povestim ceva unui prieten, în viața de toate zilele, acționăm discursiv într-un gen primar; aceeași poveste, integrată unui roman, se încarcă cu funcție estetică. Relația pe verticală, în paradigmă, în care genurile secundare absorb și modifică genurile primare (precum și alte genuri secundare) oferă o perspectivă asupra modului în care genurile literare și cotidiene interacționează, formând și transformând practicile și acțiunile sociale. În mod esențial, înțelegem că genurile literare - genuri secundare - nu sunt pure, ci mai degrabă sunt alcătuite din alte genuri, inclusiv genuri de zi cu zi, vernaculare, cum ar fi conversațiile telefonice, formularele fiscale, contractele, rugăciunile etc. De altfel, pentru Bahtin, romanul este cazul cel mai clar de heteroglosie, recontextualizând mai multe genuri în lumea sa

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

simbolică, utilizând diferite „realități" de gen pentru a-și construi propria „realitate". Dar, foarte important, internalizarea genurilor primare în genurile secundare poate furniza o viziune alternativă a valorilor de utilizare culturală; altfel spus, genurile literare, precum romanul, au potențialul de a „deforma" sau de a destabiliza realitățile reprezentate de genurile pe care le pun în alte contexte, pentru că, denaturalizându-le, le critică, le denunță, le dezvăluie mizele ideologice.

Nuanțările și reinterpretările teoriilor lui Bahtin, datorate unor minți creative, au îmbogățit zestrea pragmasemantică a conceptului de *gen*, convingându-ne, în același timp, că ambii determinanți (discursiv/ literar) trebuie păstrați. Este adevărat că Bahtin a recurs la distincția genuri primare/ genuri secundare din rațiuni de eficiență, însă este evident că nu putem trasa o linie clară între realitate și literatură. Dacă ne „mutăm" mai departe de ideile naive, în sistemele de gândire în care ceea ce numim realitate este doar o versiune a lumii, o posibilitate de existență, la fel de ficțională precum orice produs al imaginației, determinanții „discursiv" și „literar" se articulează în mod natural. Este interesant că nu trebuie să citim tratate de logică modală pentru a accepta această idee, ci să retrăim modul în care reacționăm la primele povești, la vârste fragede – cu ingenuitate și lipsă de suspiciune, așezând lupul, Scufița Roșie și bunica înghițită și apoi regurgitată vie între obiectele semiotice ale existenței reale, *ca și cum* ar fi reale. Apoi, chiar dacă am reușit să delimităm realitatea de ficțiune, cum ne-am putea descurca în viața reală (se întreabă și Jerome Bruner) fără competența ficționalizării? Construim „castele posibile" nu doar când scriem literatură, ci și atunci când facem presupuneri, construim scenarii contrafactuale, mințim, reducem la absurd, atunci când efectuăm operații cognitive care se raportează la posibil etc. De aceea, în pofida unor simplificări teoretice, ficțiunea nu poate fi „divorțată" de viață. Prin urmare, cum căutăm asemănările și diferențele de gen? Putem trece linia despărțitoare dintre realitate și literatură? Tzvetan Todorov crede că da, ajungând chiar să afirme că pentru fiecare tip de discurs identificat drept literar există „rude" nonliterare, cu care seamănă mai bine decât cu alte tipuri de discurs literar.

Care este dominanta utilizărilor actuale ale conceptului de gen? Cum va emerge conceptul de gen? Cea mai substanțială clasă de definiții, deja impusă în mentalul teoretic, spune că genul este **„livrabil" al interpretării.**

Rezumând o asemenea abordare a genului, John Frow (Frow, 2005) explicitează că genul nu este o proprietate a unui text, ci este o funcție de lectură. Genul este o infrastructură a textelor, mai mult sau mai puțin stabilă, un cadru interpretativ în coordonatele cărora cititorii își construiesc propriul parcurs de interpretare. Genul este întotdeauna parte a negocierii dintre autor

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

și comunitățile interpretative, negociere ce stă sub semnul permanent al schimbării.

Dar cele două întrebări adresate în capul acestui paragraf cer răspunsuri bine chibzuite. Ca în orice istori(sir)e conceptuală bună, în loc de concluzii, alte întrebări se cer rostite, deschizând cercetarea de față – care nu poate fi altceva decât o însumare parțială de relevee - spre alte orizonturi de sens.

O linie de emergență a conceptului, bine exploatată în prezent de cercetători, precum Franco Moretti (Moretti, 2005), este cartografierea genurilor. Au existat și în trecut încercări de a reprezenta taxinomiile de gen sub forma unor hărți - de altfel, nici medievala Roată a lui Virgil (repropusă nouă de Cesare Segre), nici căutarea, întreprinsă de Norhtrop Frye, a unui sistem transistoric de arhetipuri nu sunt, intrinsec, altceva. În ciuda reproșurilor adresate metodei (că ar hrăni iluzia unei reprezentări atotcuprinzătoare, că ar trata genul ca o substanță pasivă, fără o istorie culturală reală, că ar ignora fenomenul comun al amestecului genurilor etc.), utilitatea cartografierii conceptuale a genurilor nu poate fi contestată, mai ales când hărțile sunt gândite în adâncime, pe mai multe straturi semantice.

O altă linie de emergență este cea a rescrierii definițiilor genului discursiv în termenii neuroștiințelor cognitive. Se știe că neuroștiințele cognitive studiază bazele neurobiologice ale comportamentelor orientate spre un scop. Descrierile postbehavioriste ale acestor comportamente fac apel la noțiunea de reprezentare, care, deși controversată, este esențială pentru înțelegerea organizării pe modele ale sistemului nervos. Dacă secolul al XX-lea a preferat, în mare măsură, să definească genurile în cheie condiționalistă, ca dicțiune, neuroștiințele cognitive vin să recupereze ficțiunea, imaginarul, afectivul, încercând ceea ce părea de neîncercat – și anume, să determine legile și mecanismele unei activități mentale, care, mai mult decât oricare alta, ar putea, prin inefabilul ei, să scape oricărei explicații. Și aici conceptul de gen (discursiv/ literar) va fi un instrument pus în slujba (meta)cogniției – dar această „poveste” urmează să fie scrisă.

Referințe:

Bahtin, M. (1984) *Éstetique de la création verbale/ The Æsthetics of Verbal Creation*. Paris: Gallimard.

Bazerman, C., Bonini, A., Figueiredo, D. (2009). *Genre in a Changing World*. Fort Collins, Colorado: The WAC Clearinghouse/ West Lafayette, Indiana: Parlor Press.

Bhatia, V.K. (2004). *Worlds of Written Discourse A Genre-Based View*. New York: Bloomsbury.

Blanchot, M. (1980). *Spațiul literar/ The Literary Space*. București: Univers.

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)

Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, Massachusetts/ London:
Harvard University Press.
Duff, D. (2000). *Modern Genre Theory*. London: Routledge.
Fowler, A. (1982). *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory Of Genres And Modes*. Oxford: Clarendon Press.
Frow, J. (2005). *Genre*. London: Routledge.
Genette, G. (1994). *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune/ Introduction to the Architext. Fiction and Diction.* București: Univers.
Macé, M.(2004). *Le genre littéraire/ The Literary Genre*. Paris: Garnier Flammarion.
Moretti, F. (2016) *Grafice, hărți, arbori/ Graphs, Maps, Trees*. Cluj-Napoca: Tact.
Schaeffer, J. M. (1989). *Qu'est-ce qu'un genre littéraire?/ What is a Literary Genre?* Paris: Seuil.
Spinuzzi, C.(2003). *Tracing Genre through Organizations: A Sociocultural Approach to Information Design*, Cambridge: MIT Press.
Todorov T. (1990). *Genres in Discourse*. Cambridge: Cambridge UP.

BDD-A31985 © 2021 Centre for Languages and Literature, Lund University
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:19 UTC)